

Łódź, dn. 20.11.2024 r.

Dr hab. Adrianna Szczerba

Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego

OPINIA

**oficjalnego recenzenta rozprawy Pani Bulyk Nataliyi Mykchailivny
«Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний період XX
століття: антропоцентрично-інституціональна модель»,
przedstawiona do obrony w celu uzyskania
stopnia naukowego doktora nauk historycznych
w specjalnościach 07.00.01 – historia Ukrainy, 07.00.04 – archeologia**

Pani Natalia Bulyk jako główne osiągnięcie naukowe, stanowiące znaczny wkład w rozwój specjalności archeologia wskazała rozprawę naukową swojego autorstwa pod tytułem «Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний період XX століття: антропоцентрично-інституціональна модель». Praca liczy 595 stron (1533 przypisów), w tym spis treści, bibliografię (1236 pozycji) oraz materiał ilustracyjny uporządkowany w 4 aneksach.

Przedmiot podjętych w niej badań naukowych został bardzo dobrze wybrany. W ostatnim dziesięcioleciu zwiększyło się zainteresowanie historią archeologii zachodniej Ukrainy w okresie międzywojennym i polsko-ukraińskimi związkami w tej dziedzinie, wynikającymi ze wspólnych dziejów, które niosły różnorodne wzajemne oddziaływania, jak i napięcia o podłożu historycznym, narodowym i nacjonalistycznym. Brakowało jednak usystematyzowanego, opracowania tego problemu, obejmującego wszystkie istotne jego aspekty, takie jak działalność instytucji naukowych i poszczególnych archeologów, placówki edukacyjne, muzealnictwo, ochrona zabytków, a także wpływ nacjonalizmów obecnych zarówno w polskim, jak i ukraińskim społeczeństwie, które nie omijały środowisk naukowych. Recenzowana rozprawa stanowi istotny wkład w wypełnienie tej luki badawczej, kompleksowo ukazując proces rozwoju archeologii we wschodniej Galicji i na zachodnim Wołyniu w okresie międzywojennym. Przy tym, co też zresztą Autorka słusznie odnotowuje, znaczenie praktyczne tej problematyki sukcesywnie rośnie. Rozprawa stawia bowiem istotne pytania o proces rozwoju archeologii jako dyscypliny naukowej, jej instytucjonalizację oraz rolę w

kształtowaniu tożsamości narodowej na obszarach o skomplikowanej historii politycznej. Kluczowe wydają się także próby określenia relacji między polską a ukraińską społecznością archeologiczną w kontekście polityczno-społecznym dwudziestolecia międzywojennego.

Zakres analizy zawartej w rozprawie jest ściśle wyznaczany przez temat pracy. Choć tytuł monografii koresponduje z przedmiotem badań, to jednak wzbudza pewne kontrowersje. Zawiera sugestię, że badania obejmują dzieje archeologii całej Galicji – obszaru rozciągającego się od Krakowa po Lwów. W rzeczywistości, jak wskazuje sama Autorka we wstępie, praca koncentruje się wyłącznie na Galicji Wschodniej, której granica z Galicją Zachodnią przebiegała w przybliżeniu wzdłuż rzeki San. W związku z tym, dla lepszego odzwierciedlenia rzeczywistego zakresu terytorialnego badań, warto rozważyć modyfikację tytułu, aby uniknąć potencjalnych nieporozumień.

W przeciwieństwie do tytułu, sama rozprawa wyróżnia się precyzją w definiowaniu celu badawczego, formułowaniu zadań badawczych (o czym czytelnik może się przekonać podczas lektury wprowadzenia) oraz doborze odpowiednich metod badawczych, które pozwalają na skuteczne rozwiązanie tych zagadnień – od podejścia problemowo-chronologicznego, prosopograficznego i genetyczno-kontaktowego, po analizę fotografii i terminologiczną. Świadczy to o wysokiej świadomości metodologicznej autorki oraz jej kompetencjach w realizacji zaawansowanych badań naukowych. Dodatkowo, logiczna struktura rozprawy sprzyja efektywnemu wypełnianiu zadań badawczych i w pełni ujawnia temat pracy.

Zgodnie z przyjętymi standardami w pracach naukowych, rozprawa habilitacyjna Pani Natalii Bulyk rozpoczyna się od omówienia stanu badań nad poruszaną problematyką, który w recenzowanej pracy przyjął formę przeglądu literatury przedmiotu (rozdział I). Podział tej historiografii na trzy etapy, uwzględniający kontekst zmian politycznych – międzywojenny, radziecki i niepodległościowy – jest trafny i dobrze uzasadniony. Niemniej jednak brakuje w nim pogłębionej analizy krytycznej jakości tychże opracowań oraz różnic w interpretacjach poruszanych zagadnień szczegółowych, dotyczących omawianych przez Autorkę aspektów rozwoju archeologii na terenach zachodniej Ukrainy. Mimo to, przegląd literatury wykazuje, że zgromadzona obecnie baza historiograficzna jest solidna i na współczesnych podstawach naukowo-metodologicznych pozwala na kompleksowe ukazanie procesu rozwoju archeologii we Wschodniej Galicji i na Zachodnim Wołyniu w okresie międzywojennym. Jest to niewątpliwie istotny atut w kontekście realizowanej pracy badawczej. Ponadto, kwerenda biblioteczna, w połączeniu z dogłębną analizą archiwów ukraińskich i polskich, w tym także zasobów muzealnych, dostarczyła reprezentatywny i zróżnicowany zasób źródeł. To z kolei

umożliwiło Autorce osiągnięcie założonych celów naukowych oraz wzbogacenie dotychczasowego stanu wiedzy o nowe ustalenia.

Jak już wspomniano, z metodologicznego punktu widzenia rozprawa korzystnie wyróżnia się zastosowaniem różnych podejść badawczych. Na podstawie lektury pracy można stwierdzić, że dominują w niej metody jakościowe, oparte na analizie źródeł historycznych, wizualnych, biograficznych oraz dokumentacji instytucjonalnej. Metody te zostały w rozprawie habilitacyjnej opisane (rozdział II), jednakże brakuje w pracy krytycznego omówienia ich ograniczeń. Na przykład, metoda prosopograficzna powinna uwzględniać subiektywność źródeł, co nie zostało odpowiednio zaznaczone przez Autorkę.

Dla narracji kluczowe znaczenie ma zastosowanie ujęcia instytucjonalnego. Skupienie się na analizie działalności uczelni, muzeów oraz instytucji naukowych, zarówno ukraińskich, jak i polskich (rozdziały III–VI), wnosi wartościową perspektywę porównawczą. Z jednej strony starannie ukazano i wyważono ich wkład w rozwój archeologii w regionie, z drugiej trafnie wskazano na ograniczenia, jakie brak własnego państwa nakładał na rozwój ukraińskiej archeologii. Autorka w swoich analizach porównawczych nie skupia się jedynie na charakterystyce działalności polskich i ukraińskich instytucji i aktywności związanych z nimi archeologów. Wnikliwie przedstawia także różnice w rozwoju archeologii między Wschodnią Galicją a Zachodnim Wołyniem od czasów przynależności obu regionów do Austro-Węgier (Galicja) i Imperium Rosyjskiego (Wołyń), przez wpływ I wojny światowej, aż po wyzwania okresu międzywojennego w granicach II Rzeczypospolitej. Zaznacza, że proces instytucjonalizacji nauki i rozwój kadry naukowej były bardziej zaawansowany we Wschodniej Galicji, gdzie kluczową rolę odegrały instytucje takie jak Towarzystwa Naukowe im. Szewczenki, Instytut Staupigijski czy Muzeum Narodowe we Lwowie, założone jeszcze w czasach Cesarstwa Austro-Węgierskiego. Nie kwestionując zasadniczych ustaleń przedstawionych przez Autorkę, pozwolę sobie przedstawić następujące uwagi szczegółowe:

1)

Związki polsko-ukraińskie w archeologii w okresie II Rzeczypospolitej nie mogą być badane w oderwaniu od bardzo złożonych i trudnych stosunków polsko-ukraińskich w latach 1918-1939, co sama Autorka słusznie podkreśla. Jednakże, trudno nie zauważyć pewnych istotnych niedostatków w zakresie wykorzystanej literatury przedmiotu odnoszącej się do tych relacji, co w pewnym stopniu wpłynęło na sposób ich przedstawienia. Jako przykład, w recenzowanej rozprawie, w kontekście charakteryzowania sytuacji Ukraińców w II RP, Autorka cytuje słowa

polskiego archeologa Jacka Lecha: „Niewątpliwym faktem jest, że państwo polskie nie zapewniło ukraińskiej mniejszości pełni należnych jej praw, opartych na międzynarodowych zobowiązaniach”. Należy jednak zauważyć, że są to słowa zaczerpnięte przez J. Lecha z opracowania pt. *Polska-Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994-2001. Kornika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej (1939-1945)* (Warszawa 2003, s. 12-13). W mojej ocenie, poszerzenie badań o opracowania naukowe dotyczące stosunków polsko-ukraińskich w okresie międzywojennym mogłoby wzbogacić kontekst analizowanych zagadnień.

2)

Archeologia, jako narzędzie wzmacniania tożsamości narodowej, często była uwikłana w propagandę i wykorzystywana do legitymizacji roszczeń terytorialnych, czego przykładem są dzieje polskiej archeologii. Liczne motywy geopolityczne ustanawiały konteksty, w których działania polskich starożytników i archeologów z przełomu wieków XIX i XX można uznać za bezpośredni skutek rodzenia się i utwierdzania świadomości narodowej i jednocześnie za czynnik tę świadomość podtrzymujący i stymulujący. Podobnie, w okresie międzywojennym, kiedy polska archeologia była w fazie instytucjonalnego rozwoju, dominowało podejście, w którym nauka polska koncentrowała się na obalaniu politycznych i ekspansjonistycznych twierdzeń niemieckich badaczy, równocześnie budując własną, przeciwstawną koncepcję. W kontekście rozważań przedstawionych przez Autorkę wydaje się, że zabrakło jednoznacznego wskazania, czy polskie badania archeologiczne na Zachodnim Wołyniu i w Galicji Wschodniej wpisywały się w ówczesne tendencje archeologii polskiej ukierunkowane na poszukiwanie dowodów uzasadniających historyczne prawa do zajmowanego terytorium, i szerzej jaki był stosunek polskich archeologów do dziedzictwa archeologicznego Wschodniej Galicji i Zachodniego Wołynia.

3)

Polska archeologia na terenach zachodniej Ukrainy koncentrowała się przede wszystkim wokół Uniwersytetu Lwowskiego. Autorka zauważa, że w okresie międzywojennym stosunek do studentów pochodzenia ukraińskiego był niejednoznaczny. Jako przykład przywołuje postać Mychajła Kłapczuka, ucznia Leona Kozłowskiego, który wspominał, że w ostatnim przedwojennym roku akademickim profesor „nie tolerował ukraińskiego ruchu niepodległościowego”, jednak mimo to „zatrudniał jako adiunkta naszego rodaka M. Smiszko i odnosił się do mnie życzliwie”. Autorka podkreśla również, że czworo uczniów Leona

Kozłowskiemu (Markijan Smiszko, Mychajło Kłapczuk, Ihor Świesznikow i Józefina Wogel) potwierdziło, iż ich niepolskie pochodzenie nie stanowiło przeszkody w uzyskaniu wykształcenia archeologicznego na Uniwersytecie Lwowskim.

W tym kontekście warto rozważyć opinię Jacka Lecha, że „w atmosferze polskiego nacjonalizmu oraz działalności narodowej polskiej młodzieży akademickiej katedra Leona Kozłowskiego mogła stanowić wzorcowy przykład harmonijnego współistnienia i współpracy przedstawicieli różnych narodowości II Rzeczypospolitej, tak jak to widział w swoich niezrealizowanych koncepcjach Józef Piłsudski” (J. Lech, *Z badań polsko-ukraińskich związków w dziedzinie archeologii do II wojny światowej*, „Przegląd Archeologiczny” vol. 54, 2006, s. 46).

4)

Galicja, będąca wcześniej częścią Austro-Węgier, była w dziedzinie nauki, w tym archeologii, jednym z lepiej rozwiniętych regionów w II Rzeczypospolitej. Otwartym pozostawało dotychczas pytanie, w jakim stopniu do tego rozwoju przyczynili się ukraińscy archeolodzy. Recenzowana rozprawa habilitacyjna wnosi znaczący wkład w pogłębienie wiedzy na ten temat. Szczególnie interesujące w tym kontekście są zamieszczone w „Aneksie B” mapy poglądowe, które przedstawiają rozmieszczenie stanowisk archeologicznych badanych w okresie międzywojennym na terenie Wschodniej Galicji i Wołynia Zachodniego przez najważniejsze instytucje tam działające (polskie i ukraińskie). Miejsca badań prowadzonych przez Uniwersytet Lwowski oznaczono kolorem czerwonym, a przez Towarzystwo Naukowe im. Szewczenki – kolorem niebieskim. Dodatkowo, w aneksie znajduje się Mapa stanowisk archeologicznych Wschodniej Galicji i Wołynia Zachodniego badanych przez pracowników muzeów, gdzie kolorem pomarańczowym oznaczono muzea ukraińskie, a kolorem zielonym – polskie. Przydatnym uzupełnieniem map byłby katalog stanowisk archeologicznych (uwzględniający m.in. takie informacje jak: kierownik badań, czy powiązana literatura).

Wypowiedziane wyżej uwagi w niczym nie podważają wartości recenzowanej rozprawy. Studium Pani Natalii Bulyk pt. «Археологічна наука в Галичині та Західній Волині у міжвоєнний період XX століття: антропоцентрично-інституціональна модель», posiada wszelkie cechy pracy oryginalnej, twórczej i zostało wykonana zgodnie z wymaganiami punktów 9, 10, 12, 13, 14 rozporządzenia Rady Ministrów Ukrainy nr 567 «O zatwierdzeniu Procedury przyznawania stopni naukowych» z dnia 24 lipca 2013 r., (ze zmianami i dodatkami wprowadzonymi zgodnie z Uchwałami Gabinetu Ministrów Ukrainy nr 656 z 19.08.2015, nr

1159 z 30.12.2015, nr 567 z 27.07.2016nr 943 z 20.11.2019, nr 607 z 15.07.2020), a jego autorka zasługuje na przyznanie jej stopnia doktora nauk historycznych w specjalnościach 07.00.01 – historia Ukrainy; 07.00.04 – archeologia.

Oficjalny oponent

Doktor Habilitowany, adiunkt,

Prodziekan Wydziału Filozoficzno-Historycznego

ds. współpracy z zagranicą

Uniwersytetu Łódzkiego

Adrianna Szczerba

Adrianna Szczerba

PRODZIEKAN
Wydziału Filozoficzno-Historycznego UL
ds. współpracy z zagranicą

dr hab. Adrianna Szczerba